Naciye ATA YILDIZ. Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015, ISBN: 978-605-342-245-7, 672 sayfa.

Zeynep ASLAN*

Prof. Dr. Naciye Ata Yıldız, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Türk folkloru üzerine çalışmalarıyla tanınan yazarın *Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürüne Ait Tespit ve Tahliller* (1995), *Hemra ve Hurlika Hikâyesinin Üç Eş-Metni Üzerinde Bir Değerlendirme* (2001), *Kırgız Halk Edebiyatı I* (2007), *Kırgız Destanları 7 - Boston* (2009) ve *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar* (2015) adlarıyla yayımlanmış beş kitabının yanı sıra çok sayıda bildiri ve makalesi bulunmaktadır.

Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar adlı eser, "Önsöz," "Sözbaşı" ve "Kaynakça" başlıklarının dışında yedi ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, "Türk Dünyası Destancılık Geleneği" (s. 19-82) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Altay, Azerbaycan, Güney Azerbaycan, Başkurt, Bulgaristan, Çuvaş, Gagavuz, Hakas, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Kazan Tatar, Kırım Tatar, Özbek, Saha (Yakut), Şor, Türkiye, Türkmen, Tıva ve Uygur olmak üzere yirmi bir Türk boyunun destancılık geleneği ayrı ayrı başlıklar altında ana hatlarıyla verilmiştir. Söz edilen boyların geleneklerinde destan ve destancı teriminin karşılığı, destanların genel özellikleri ve icrasıyla ilgili bilgiler, destancılara verilen unvanlar, destancılık ekolleri ve belli başlı destancıların isimleri üzerinde durulmuştur. Yıldız'ın da belirttiği gibi her Türk boyunun destancılık geleneği ile ilgili müstakil çalışmalar yapılmış olsa da bunların hepsi bir bütün olarak ilk kez bu eserde ele alınmıştır.

"Türkiye Destancılık Geleneği ve Halk Hikâyeciliği Geleneği" (s. 65-73) alt başlığında Türkiye'deki halk hikâyesi anlatma geleneği ile Türk Dünyasındaki destan anlatma geleneğinin birlikte değerlendirilmesi bu bölümün en dikkat çekici noktasıdır.

Türkiye'de destan teriminin kullanım alanı ile ilgili olarak yazar şu bilgileri vermektedir (Ata Yıldız, 2015: 15):

Türkiye Türkçesinde "halk hikâyesi" kavramı altında yer alan ürünler, Türk Dünyasında destanın bir türü olarak yer almaktadır. Bu sebeple, biz bu çalışmaya, Anadolu sahasında "halk hikâyesi" diye adlandırılan örneklerin isimlerini de Türk Dünyası ile ortaklıkları tespit etmek üzere aldık.

Türkiye'de realist halk hikâyesi olarak adlandırılan eserler yazar tarafından halk hikâyeciliğinden romana geçiş özelliği gösterdikleri gerekçesiyle bu bölümde değerlendirme dışında tutulmuştur.

Yıldız, destanlarla halk hikâyelerini bir arada inceleme gerekliliğini Türk Dünyasının çeşitli coğrafyalarında karşılaştığı "Sizde destan anlatılıyor mu? Sizde destan var mıydı?" sorularına cevap ararken düşünmeye başladığını ifade etmektedir (2015: 67). Yazar, bu soruya Türkiye sahasında bugün des-

* Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Araştırma Görevlisi, zeynepaslan35@gmail.com

tan anlatılmadığını belirtmekle birlikte "Evet" cevabını verir. Türkiye'de halk hikâyesi anlatma geleneğinin bugün de en az Türk Dünyasının birçok coğrafyasındaki destan anlatma geleneği kadar canlı olduğuna vurgu yapar. Türkiye'deki halk hikâyesi anlatma geleneği ile Türk Dünyasındaki destancılık geleneği arasındaki yakınlık ve benzerliklere işaret eder. Yazarın amacı Türkiye'deki araştırmacıların bu konuya ilgisini çekmek olduğu kadar Türkiye dışındaki araştırmacıların da geleneği bir bütün hâlinde algılayıp yorumlamalarını sağlamaktır.

İkinci bölüm, "Türk Dünyası Destanları" (s. 83-246) başlığını taşımaktadır ve eserin özgün bölümlerinden biridir. Türk Dünyasında ulaşılabilen bütün destan isimlerinin ilk kez liste hâlinde verildiği eserde varyantlarıyla birlikte iki binin üzerinde destan ismi tespit edilmiştir. Bu envanter çalışması ile Türk Dünyası destancılık geleneğinin geniş hacmi ve birikimi somut bir şekilde ortaya konulmuştur. Yazar, bu bölümde destan isimlerini coğrafyaya göre şu şekilde tasnif etmiştir:

Güney-Batı (Oğuz) Grubu Türk Boylarının Destanları (s. 83-120),

Güney-Doğu (Karluk) Grubu Türk Boylarının Destanları (s. 121-135),

Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu Türk Boylarının Destanları (s. 136-210),

Kuzey-Doğu (Sibirya) Grubu Türk Boylarının Destanları (s. 211-244),

Çuvaş Destanları (s. 245-248)

Bu bölümde listelenen destan adlarının karşısında mümkün olduğunca destanı derleyen kişiler ile varyantları ve nüshaları hakkında bilgiler verilmiştir.

"Türk Dünyası Destanlarının Tasnifi" (s. 247-286) başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise yazar, Türk Dünyası destanlarını *yapı, oluşum, anlatım süresi, söylenme zamanı, destancı, oluşum sahası, yayılma alanları, dinleyici, konu* ve *kahraman* şeklinde on ölçüt bakımından değerlendirdiği yeni tasnif denemelerinde bulunmuştur. Yazarın son derece detaylandırdığı söz konusu yeni tasnif denemeleri, Türk Dünyası destancılık geleneğinin çeşitliliği ve çok yönlülüğünü gözler önüne sermektedir.

"Türk Destanlarında Daireleşme" (s. 287-295) adındaki dördüncü bölümde yazar, *destan dairesi, daireleşme, kol, boy, epizot* terimleri hakkında bilgiler vermiş ve bu terimlerin kullanımındaki karışıklığın giderilmesine yönelik açıklamaları ile terminolojik bakımdan alana katkı sağlamıştır.

Beşinci bölüm "Türk Dünyası Destanlarında Varyantlaşma" (s. 297-319) başlığını taşır. Bu bölümde *varyant* (eş metin), *versiyon* (benzer metin), *varyantlaşma* terimleri üzerinde durulmuş, sözlü gelenek ürünlerinde varyantların nasıl ele alınması gerektiği örneklendirilmiştir. Bölümün sonunda varyantlaşma ve versiyonlaşmayla ilgili dikkat edilmesi gereken noktalardan bahsedilmiştir.

"Destan-Tarih İlişkisi" (s. 321-505) başlıklı altıncı bölümde Türk destanlarının tarihle ilişkisi, tarihî katmanları, tarihî olaylarla bağlantılı destanlarda destan kahramanlarının tarihsel gerçekliğinin olabilirliği gibi konular üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu bölümün "İlk Türk Destanlarının ve Efsanelerinin Kaynakları-Tarihle İlişkisi" (s. 321-440) alt başlığında yazar, Eski Türk destanları terimine temkinli yaklaşır. Ona göre bu terimin kullanılması, sonraki dönemlerdeki destanların adlandırılmasında bir problem oluşturur. Eskisi olan şeyin yenisi de olmalı, düşüncesinden hareketle *yeni destanlar* diye bir terim teklif edildiği takdirde bu yeni destanlardan ne anlamamız gerektiği sorusunu sorar. Oğuz Kağan Destanı'nın İslami varyan-

tını göz önünde bulundurarak İslamiyet öncesi Türk destanları adlandırmasını da sorgular ve bunların yerine İlk Türk Destanları terimini teklif eder. Çalışmada alışılagelen Eski Türk destanları, İslamiyet öncesi Türk destanları adlandırmaları yerine 'İlk Türk Destanları' terimi kullanılmıştır. Bu yeni terimin ifade alanının diğer kullanımlara göre daha kapsayıcı bir anlam alanına işaret ettiği ortadadır. Yıldız, bu kısımda sadece yeni terim teklifi sunmakla kalmamış, bu dönem destanlarını on bir madde hâlinde gruplandırarak yeni bir tasnife yer vermiştir (2015: 322).

"İslami İdeolojiyi Yansıtan Destanlar ve Destan-Tarih İlişkisi" (s. 440-471) alt başlığında yazar, İslami ideolojiyi ve İslam tarihinde yer alan olayları anlatan destanları oluştukları dönem ve coğrafyalar bakımından dört alt gruba ayırmıştır. "Tarih-Gerçeklik-Destan İlişkisi Bakımından Türk Boylarının Destanları" (s. 472-505) alt başlığında ise yazar, destanları tarih ilişkisi bakımından ele almanın zorlukları üzerinde durmuş, destanların hepsini tarihle ilişkilendirmek mümkün olmadığından bu kategoriye giren destanlardan örnekler vererek probleme dikkat çekmiştir.

Eserin yedinci ve son bölümü "Türk Dünyası Destanlarının ve Halk Hikâyelerinin Yapısı" (s. 507-648) başlığı ile verilmiştir. Bu bölümde Türk destan tipolojisi üzerinde durulmuştur. Türk destanlarının ve halk hikâyelerinin yapısı "Destan ve Halk Hikâyelerinin Giriş Kısmı" (s. 509-581), "Destan ve Halk Hikâyelerinin Gelişme Kısmı" (s. 581-621) ve "Destan/Hikâyenin Sonu" (s. 621-648) şeklinde üç ana aşamada verilmiştir. Bu aşamalar Türk destanlarının ve halk hikâyelerinin kendine has özellikleri göz önünde bulundurularak alt gruplar hâlinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Dünya destanlarının yapısına dair incelemelerde ortaya konulan aşamaların Türk destanları ile her yönüyle örtüşmesi beklenemeyeceğinden Türk Dünyası destan tipolojisinin ortaya konulması son derece önem arz etmektedir. Bu bakımdan konunun daha geniş bir şekilde ayrı bir çalışmada ele alınması gerekmektedir.

Zengin bir "Kaynakça" (s. 649-672) ile sona eren eserde sonuç olarak, Türk destan ve halk hikâyelerinin bütün problemlerinin ele alındığı, tartışmaya sunulduğu, problemlere yeni çözüm önerileri ve tekliflerle yaklaşıldığı görülmektedir. Türk Dünyası destancılık geleneğinin tamamının ilk kez bir çalışmada yer alması ve şimdiye kadar dünyada tespit edilebilen bütün Türk destanlarının isimlerinin ilk kez bir eserde toplanması eserin en önemli özellikleri arasındadır. Eserde Türk Dünyası destancılık geleneğinin bir parçası olarak Türkiye'ye de yer verilmiş olması Türk Dünyasının kültürel birliği ve bütünlüğünün ortaya konulması, bu bütünlüğün devamlılığı ve sürerliğini ispat noktasında eserin önemini arttıran bir başka husustur.

Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar adlı eser, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Halk Bilimi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği gibi bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencileri ve ilgili alanlarda lisansüstü eğitim gören öğrenciler ile konuyla ilgilenen tüm Türkologların yararlanabileceği bir başucu kitabı niteliğindedir. Yazardan aldığımız bilgiye göre eserin önümüzdeki günlerde Kazak Türkçesine aktarılarak Kazakistan'da da yayımlanması söz konusudur. Eserin Kazak öğrenci ve akademisyenlerin de istifadesine sunulacak olması oldukça sevindiricidir.